

Què és això que anomenam “*amor*”?

Pere J. Cabot

Que l'amor és quelcom imprescindible i importantíssim en la vida humana és evident i així ho testimonien el gran nombre de pel·lícules, cançons, obres de teatre, novel·les, revistes, alegries i tristesses que tenen una causa o temàtica amorosa. Tothom cerca o troba l'amor, gaudeix en l'enamorament i es sent entristit en la seva pèrdua. Joia i desconsol, alegria i tristesa, eufòria i decepció...hores, dies, mesos i anys perduts i guanyats, o en qualsevol cas dedicats, en aquest sentiment i tot el que l'envolta. Expectatives de mitges taronges, d'eternitat, casaments, separacions, divorcis, convivència temporal, sexualitat, metàfores que s'assimilen a una flama que s'encén i el desig que no s'extingeixi mai...Però, al cap i a la fi... quina és la causa que ens empeny inexorablement a estimar? Quina pot ser la seva raó d'existir evolutiva? *Què és l'amor?*

1.- Definició, característiques i tipus

Haurem d'entendre l'amor des de dos punts de vista, biològic i existencial. Així, des del primer punt de vista, això és, el *biològic*, l'amor forma part de la vida afectiva de l'individu, la qual és responsabilitat fonamentalment del mesocòrtex (o sistema *límbic*). En tant que sensació psíquica que emergeix d'una base física (cerebral) pot comportar en determinats moments una sèrie de reaccions físiques (augment del ritme cardíac, descàrrega d'adrenalina i feniletilamina, dopamina, suor, etc). La seva intensitat i durada poden variar: quan la seva intensitat és molt gran consideram que és una *passió* o apassionament; si la intensitat és gran, però la durada és breu parlem d'*emoció*, i finalment, quan la seva intensitat és menys gran, però la seva durada és estable (permanent) parlem de *sentiment*. Podríem dir en termes físics, que l'amor, en qualsevol d'aquestes tres intensitats, suposa un *apropament* del subjecte que ama cap allò amat. En principi, l'amor i el subjecte amat no són decidits pel subjecte que ama, sinó que l'amor apareix i s'esvaeix involuntàriament, a despit del que a cops conscientment desitjaria l'individu que pateix l'amor o enamorament.

En tant que l'amor i l'enamorament formen part del sistema afectiu i aquest és una característica sorgida dins el procés evolutiu, podem afirmar que compleix una funció adaptativa en relació a la conservació (supervivència) i reproducció de la vida. Així, l'amor, en les seves diferents variants, està vinculat a la reproducció i manteniment d'aquesta: en el terreny de la sexualitat i reproducció (amor *eròtic*), de les relacions de parentiu i consanguinitat (amor *paterno* i *materno-*

filial), i en les de col·laboració i confiança social davant l'adversitat (amor *fratern* o *amistat*).

Per altre costat, des del punt de vista *existencial*, l'amor és una de les maneres en què l'individu es relaciona durant la seva vida amb el món natural, amb la resta d'individus humans, i amb si mateix. Així, l'existència humana és essencialment un fet relacional, un *ser-amb-altres*. Alhora, l'amor com a manera de vincular-se l'ésser humà amb el món en què existeix, s'ha d'entendre des d'una de les condicions de l'existència humana: la *soledat* inherent a cadascun de nosaltres en tant que individus, la qual genera angoixa, de manera que l'individu busca la unió interpersonal per vèncer el seu aïllament i abandonar la seva solitud. Com diu Fromm:

“La paradoxa de l'existència humana és que l'home ha de buscar simultàniament la proximitat amb els altres, i la independència respecte als altres; la unió amb els altres i alhora la conservació de la seva individualitat i particularitat”.

L'amor consisteix, doncs, en una relació activa d'*acostament*, *apropament* o *unió* que implica una sèrie d'elements bàsics o actituds cap a allò estimat: cura, responsabilitat, respecte i coneixement. Detinguem-nos una mica en cadascun d'aquests requisits:

- la **cura** és la preocupació activa per la vida i pel creixement d'allò estimat, és a dir, que estimar implica voler i intentar produir el millor per a la persona estimada. Preocupar-se per l'altre i actuar mogut per aquesta preocupació és una característica indispensable per poder afirmar que estimem quelcom;
- **responsabilitat** significa que la vida o l'estat d'allò estimat ens concerneix també a nosaltres i som capaços de “respondre” en el sentit d'esser-hi en necessitar-nos;
- estimar implica **respectar** allò estimat, i respectar significa reconèixer i acceptar la singularitat única de la persona estimada, acceptar la personalitat que la caracteritza, i valorar-la per ser tal com ella és. El respecte comporta absència de dominació o manipulació cap a qui estimem, és a dir, no tractar les persones com a objectes, com a simples instruments per satisfer les nostres necessitats. L'amor és una unió que necessita del manteniment de la integritat d'aquells que s'estimen;
- si volem respectar aquesta individualitat singular, haurem de tenir interès en conèixer-la.

Per això, l'amor necessita del **coneixement** i és alhora una manera de conèixer, un coneixement emotiu, un entrar en relació amb allò i amb aquells que ens envolten rebent i donant, fent créixer dins nosaltres i dins els altres sentiments i emocions, això és, vincles afectius.

Aquestes són les característiques pròpies d'allò que Fromm anomena amor *productiu* o amor autèntic, el qual es projecta en una multiplicitat de dimensions o tipus diferents d'amor en virtut

dels diversos objectes possibles d'estimació. Així, podem parlar d'amor *matern* i *patern*, que és el que dispensen els pares i mares cap als fills i viceversa; d'amor *fratern* o *amistat*, que constitueix el que dispensam a aquells que anomenam "amics"; amor *a un mateix* o autoestima; i finalment, amor *eròtic* que és aquell al qual ens referim normalment quan utilitzam la paraula "amor" i que implica (o sol implicar) relacions sexuals. És important que abans de tractar l'amor eròtic (el qual constitueix l'objectiu de la nostra reflexió), fem una sèrie de consideracions sobre l'amor a si mateix.

L'amor a si mateix, que cal no confondre amb l'egoisme, i l'assumpció de la soledat existencial humana són les condicions necessàries per poder amar productivament a la resta de persones amb les quals ens relacionam. Trobar-se a gust amb un mateix i valorar-se correctament com a individu significa no utilitzar els altres com a simples mitjans per a estimar-nos a nosaltres mateixos i fugir de la soledat. Com hem explicat anteriorment, l'autoestima de l'individu depèn sempre, en part, de l'estima i el reconeixement que ens professen els altres, però en molts casos s'intenta compensar la baixa autoestima que ens oferim a nosaltres mateixos, ja no en part sinó completament, amb aquesta estima que ens poden oferir els qui ens envolten. Davant la manca d'afecte interior de la persona, aquesta fa tot el possible per aconseguir l'afecte extern o, dit d'altra manera, intenta aconseguir l'estima dels altres per, així, estimar-se a si mateix. Si els altres el valoren, ell veu aquesta valoració i considera que efectivament, ell val. El sentir-se objecte d'amor compensa la seva manca d'autoamor o autoestima. En realitat està estimant els altres com a mitjà perquè aquests el facin estimar-se a sí mateix, i es converteix en un ésser completament dependent i mendicador de l'afecte dels altres. El seu amor sempre espera alguna cosa a canvi, quelcom que sigui símptoma de reciprocitat afectiva, quelcom que constati que els seus actes són valorats pels qui l'envolten, doncs en aquest constatar de l'afecte extern es produeix la generació del seu afecte intern o autoestima. Així, no dóna pròpiament amor als altres, sinó que s'està intentant amar-se a si mateix a través d'aquest reconeixement dels qui l'envolten i, per tant, suposa una forma viciada d'autoestima.

Sempre que manqui en una persona la pròpia autoestima, l'amor a si mateix, aquesta serà incapaç d'establir relacions sanes i productives amb els altres. Si l'amor productiu és l'expressió d'intimitat entre dues (o més persones) amb la condició de la conservació de la integritat de cadascun, la manca d'autoestima condueix a relacions que tot i ser anomenades normalment "amor" suposen la destrucció de la integritat dels seus membres. Aquestes relacions de "fals amor" s'anomenen relacions *simbiòtiques* i estan caracteritzades pel fet que l'individu, tot i estar relacionat amb altres, és sempre dependent en el sentit que per fugir de la soledat, ja bé *absorbeix a una altra persona*, ja bé *és absorbit per ella*. En el primer cas, l'individu s'evadeix de la sensació de soledat convertint-se en part indissoluble d'una altra persona que el dirigeix, el protegeix i el domina. Així,

efectivament, no està mai sol però tampoc mai és ell mateix ni independent, sinó sempre sotmès. En el segon cas, la persona fuig d'aquesta soledat i puja la seva autoestima en base a la dominació d'un altre individu. El fet que qui és dominat per ell el venera, el fa sentir engrandit i valuós. En el seu domini, encobert com a benevolència cap a l'altre, transforma aquest en una cosa per ser utilitzada, subjecte a la seva voluntat. Encara que conscientment, digui voler que la parella estigui bé, tracta d'impedir a tota costa que aquesta esdevingui lliure i independent, doncs en aquest cas, deixaria de ser seva (en sentit possessiu).

2.- Amor eròtic

L'amor eròtic és aquell que suposa la fusió completa amb la persona (o persones) estimades, i que inclou normalment la relació sexual entre els amants. L'amor eròtic comença en l'*enamorament*, però cal no identificar-lo totalment amb aquest fenomen doncs l'enamorament és molt intens però sempre finit, de la mateixa manera que tampoc s'ha de reduir al fet sexual. Efectivament, estimem quan l'apassionament propi de l'enamorament inicial ja ha finalitzat, de la mateixa manera que podem tenir relacions sexuals amb persones de les quals no estem enamorats: el sexe pot anar conjuntament amb l'amor, i pot no anar-hi.

En qualsevol cas, i tornant a la nostra qüestió, els antropòlegs i genetistes actuals consideren que el fenomen de l'enamorament, entès com un procés que segueix tota una sèrie d'etapes o fases, està genèticament determinat i, per tant, aquestes etapes es manifesten de manera universal en la nostra espècie. Així, es segueixen normalment les següents fases:

1.-Inici: un determinat individu adquireix un relleu especial entre la resta. Els motius que determinen perquè aquell individu en concret i no un altre són múltiples: els *mapes* o *esquemes d'idoneïtat*, són motlles mentals desenvolupats a partir dels 5 anys d'edat producte de les diferents associacions creades per la pròpia experiència individual dins el context de la família, amics, etc. Aquestes associacions determinaran allò que crearà rebuig o atracció al subjecte. Ja durant el període de l'adolescència i amb la forta pressió de les pulsions sexuals emergirà inconscientment una imatge mental de la parella ideal, física i comportamentalment; L'*olfacte* també juga un paper important com desencadenant de l'atracció (o el rebuig) doncs aquest sentit primitiu funciona gràcies a 5 milions de neurones connectades a cada cavitat nasal, les quals estan vinculades a l'anteriorment esmentat sistema límbic (on s'ubiquen les funcions afectives i la memòria a llarg termini), de manera que trobam que allà s'hi lliguen determinades olors amb determinats sentiments. De fet, l'ésser humà, igual que la resta d'espècies, segrega unes substàncies oloroses

anomenades *feromones*, les quals influeixen en el comportament reproductiu dels seus congèneres. L'humà, a través de les seves aixelles, mugrons i entrecoix (glàndules apocríniques) produeix olors perceptibles a distància, alguns d'ells inconscientment tot i que afecten al subjecte que les enuma; altres factors desencadenants de l'atracció són la semblança o la complementarietat dels subjectes, així com si aquell és el moment adient o no, és a dir, si la situació compleix les diverses condicions com per a que es desencadeni l'atracció.

2.-Concentració de l'interès: es produeix en l'individu tota una invasió d'idees en les que el subjecte estimat esdevé el centre cap el qual tot es remet;

3.-Idealització o cristallització: es magnifica la persona estimada, tancant els ulls als seus defectes o bé revestint-los d'una valoració positiva ("és únic/a"). Alhora, allò positiu de l'altre esdevé exagerat.

Durant aquestes tres primeres etapes, els afectes més destacats que s'experimenten són la por al rebuig, l'esperança de reciprocitat i eternitat de l'aparellament. Així mateix, i en general, un sentiment d'impotència davant la involuntarietat que caracteritza l'afecció que genera la percepció de sentir-se dominat per la passió, la qual esdevé incontrolable. Sembla ser que el cervell segrega una substància química anomenada *feniletilamina* (FEA), responsable de la sensació d'exaltació i eufòria intensa típica de l'enamorament.

4.-Decreixement: la intensitat pròpia de l'apassionament inicia una pendent decreixent i, a mesura que la relació adopta una rutina i allò anteriorment novedós i misteriós esdevé normal, apareix l'*estima*, un sentiment molt menys intens tot i que més estable que l'enamorament inicial. Aquesta sensació resulta de l'activitat de les *endorfines* que sensibilitzen les neurones del cervell, les quals calmen i eliminen l'ansietat i l'eufòria. El resultat és un sentiment de seguretat, estabilitat i tranquil·litat. En aquest punt, la fase d'idealització comença a esvair-se;

5.-Final: una de les dues (o les dues) parts intervé activament i, a causa de diversos motius es genera la ruptura. En aquest moment, el subjecte abandonat inicia un procés complex en el que haurà d'assimilar la nova situació i establir el seu psiquisme, altament alterat en una situació de crisi emocional. El procés pel que passa el subjecte abandonat segueix un patró constant de 5 etapes: en primer lloc, es produeix un *shock inicial*, donat que en el cònjuge abandonat sol subsistir encara el sentiment d'estimació; en segon lloc, es neguen els fets, es *nega la realitat*, a causa de la por i la incertesa que suposa assumir la nova situació d'abandó i solitud; la tercera fase consisteix en

la instal·lació dins la realitat, és a dir, la *resignació* dins la nova situació; en aquest punt, s'obre una etapa de transició en la qual s'entremesclen sentiments de ràbia, por i pena, acompanyats d'una baixa autoestima i canvis extrems d'estat anímic. La persona desenvolupa una fixació obsessiva cap als diferents episodis de la relació, la qual es concreta en l'elaboració retrospectiva d'una "història" amb víctimes i culpables que té un inici, trama i final; si tot ha anat bé, finalment, l'individu *assumirà tot el procés* i les experiències personals afectives, iniciant-se una nova etapa marcada pel sentiment d'optimisme.

Així doncs, segons els darrers estudis, l'enamorament té data de caducitat: concretament, la durada mitja d'aquest afecte es troba entre els 18 mesos i els tres anys. Per què decreix? Helen Fisher considera que probablement el ritme de l'enamorament és part d'un esquema modelat, fixat evolutivament, i que respon, com a mínim a dues causes explicatives, una *fisiològica* i l'altra *reproductiva*:

- en primer lloc, no és fisiològicament possible que aquest afecte que altera tan notablement la nostra conducta i psiquisme sigui permanent, doncs el cervell és incapaç de mantenir indefinidament l'excitació de les *amines* i, o bé s'acostuma a aquests estímuls, o bé es produeix una disminució dels mateixos;
- en segon lloc, la durada de l'afecte estaria directament relacionada amb la reproducció, més exactament amb el temps necessari que requeria, per als nostres avantpassats, la cria d'un fill durant la infantesa, és a dir, aproximadament 4 anys. *D'aquesta manera, l'enamorament seria un sentiment lligat íntimament amb la necessitat de col·laboració temporal per part dels pares per tal d'obtenir els recursos, la protecció i educació com perquè el seu descendent genètic fos viable per si mateix.*

Així doncs, després de comparar amb altres animals i entre les diferents societats, apareix amb força la hipòtesi de que *l'enamorament podria ser una tendència innata de moltes criatures que sorgí per estimular el procés d'aparellament, reproducció i cria de la descendència*. Aleshores, allò que pels nostres avantpassats humans era una atracció animal hauria evolucionat fins transformar-se en l'enamorament. Dit d'altra manera: la sexualitat reproductiva es vestiria, cobriria o complementaria amb una força emotiva poderosa que generaria un lligam entre els *genitors* més enllà de la pura còpula, garantint la viabilitat dels seus descendents genètics i, d'aquesta forma, la supervivència de l'espècie.

Ara bé, tota aquesta insistència en allò genèticament determinat, no significa en absolut que els elements culturals no tinguin cap pes. Com diu Fisher:

"La cultura desenvolupa un paper principal en l'amor. Durant la infantesa començam a

sentir gust o disgust en relació als olors que ens envolten. Aprenem a respondre a determinats tipus d'humor. Ens avesam a la pau o a la histèria de les nostres llars. Així, començam a construir el nostre mapa de l'amor a través de les nostres experiències. Durant l'adolescència ens trobam desarrelats. Aquests i molts altres fets culturals determinen a qui, quan i on estimarem Però després de trobar aquesta persona especial, probablement sigui la FEA i altres substàncies neuroquímiques les que determinaran com ens sentim quan estimam. Com sempre succeeix, la cultura i la biologia van agafades de la mà.”

En definitiva, l'enamorament és un fenomen complex en el que hi intervenen i interaccionen les dimensions psíquica, física, natural i cultural humanes.

3.- Diversitat o exclusivitat sexual

Normalment, s'ha considerat que l'amor eròtic ve definit naturalment per l'exclusivitat: sexual i afectiva. Davant aquesta tesi, sovint no qüestionada, convé que ens facem algunes preguntes:

- Es pot estimar eròticament i productivament algú i, alhora, mantenir relacions sexuals amb altres? Implica l'exclusivitat amorosa, l'exclusivitat sexual?

- O fins i tot, anant més enllà: necessàriament l'amor implica exclusivitat afectiva? Estimar eròticament implica estimar eròticament una sola persona?

Sobre la primera pregunta, la resposta és que l'exclusivitat amorosa sembla no implicar l'exclusivitat sexual. El desig sexual es manifesta promíscuament encara que la nostra cultura el vulgui emmotllar dins la fidelitat monogàmica. De fet, tant en les societats modernes com en les tradicionals es produeix l'*adulteri*, però cal tenir present que el fet de mantenir relacions sexuals amb algú que no és el propi cònjuge no sempre, ni en totes les cultures, és considerat adulteri o infidelitat. Per tant, la cultura determina què és i què no és infidelitat, a més a més de l'actitud o sanció moral al respecte, la qual, històricament, ha recaigut amb major severitat sobre les dones doncs la fidelitat sexual de la dona garantia que els seus fills eren descendents del marit, això és, legítims hereus del patrimoni familiar. Dins la tradició jueva i hebraica la dona havia d'arribar verge al matrimoni i ser fidel tota la vida al seu marit, mentre que dins la tradició grega i romana les dones eren entregades durant l'adolescència als mascles majors per tal d'esdevenir esposes i mares, i dins la tradició asiàtica, incomplir la fidelitat implicava la condemna a mort, ja que era interpretat com un robatori perquè implicava permetre que els gens d'un altre home s'apropriassin del patrimoni que hauria de ser heretat pels fills del marit.

En general, a les diferents tradicions culturals anteriors al cristianisme, els homes podien gaudir del sexe matrimonial i extramatrimonial sempre i quan aquest no es produís amb dones

casades pel motiu abans esmentat. El sexe per part d'homes casats amb serventes, vídues, prostitutes o hetaires, concubines, esclaves i, fins i tot, amb altres homes adolescents (dins la tradició grega) no era considerat infidelitat. Ara bé, en cas que un home copulàs amb una dona casada, podia costar-li la mort o l'amputació del membre viril.

No obstant tots els perills legals, emocionals i morals que suposa la infidelitat, la pràctica totalitat de les persones de les nostres societats són adúlteres, com a mínim de pensament, i moltíssimes d'elles d'acció. Així que la pregunta que ens haurem de fer és si hi pot haver una tendència o base natural que generi aquest tipus de comportament. Comencem doncs.

Ja sabem que l'ésser humà, de la mateixa manera que la resta d'éssers vius, posseeix instints, és a dir, conductes o sentiments genèticament determinats. La recerca del plaer (i concretament, el derivat del sexe) és un d'aquests instints determinats per natura, perquè és un comportament que evolutivament ha estat afavoridor per a la supervivència de l'espècie. Des d'una perspectiva evolucionista podem pensar que la tendència a maximitzar les possibilitats reproductives sembla implicar una conducta de caràcter promiscu, és a dir, una conducta en la qual els diferents subjectes procuren realitzar el major nombre de còpules diversificant el nombre d'individus amb els quals mesclen els seus gens. Tot això es veuria afavorit pel més que evident lligam biològic (natural) establert entre reproducció (acte de la concepció) i el plaer que es desprèn de tal acció.

La conducta sexual promiscua comporta, doncs, avantatges adaptatius reproductors per ambdós sexes:

- per als mascles, suposa una evident ampliació de les possibilitats de maximitzar la seva descendència genètica, ja que com més còpules realitza amb major nombre de femelles, major nombre de gens diposita i obté una major probabilitat que més femelles quedin embarassades i, per tant, els seus gens sobrevisquin;
- per a les femelles, la conducta promiscua és també adaptativa, però per causes diferents a les del mascle, doncs recordem que ella només pot quedar embarassada una vegada cada molt de temps, amb lo qual una vegada en procés de gestació, per molt que copuli, això no augmenta directament les possibilitats reproductores. Així, en principi, trobam quatre bons motius per a la promiscuïtat femenina: a) l'obtenció de protecció, aliments i serveis per part dels seus diferents "amants" que siguin útils per a ella i els seus fills; b) en cas de mort de la seva parella facilitaria la substitució conjugal i, per tant, el subministrament d'aliments i protecció per a ella i les seves cries; c) millorar la seva descendència copulant i quedant-se embarassada amb mascles als que percebés com a posseïdors de qualitats genètiques desitjables per als

seus fills; d) augmentar la diversitat genètica de la seva descendència, la qual cosa garanteix majors possibilitats de que algun d'ells pugui sobreviure davant els canvis de l'entorn.

D'aquesta manera, la conducta promíscua hauria augmentat les possibilitats de reproducció de l'individu, de l'espècie i, per tant, hauria estat seleccionada evolutivament i fixada genèticament. En aquest mateix sentit, el doctor Stephen T. Emlen, de la Universitat de Cornell, assegurava el següent a un article publicat a la revista *Science*:

“La naturalesa és promíscua. Les hormones empenyen els mascles de gairebé totes les espècies a escampar els seus gens entre el major nombre de femelles possible. Pel que respecta a les femelles, moltes tenen distintes parelles intentant trobar els millors gens per a la seva progènie. De fet, bona part d'elles són promíscues fins que troben un mascle al qual consideren de gran qualitat. Aleshores semblen pensar: “si ja tenc el millor...per què buscar més?”, i es converteixen en monògames, al manco la major part del temps. No es tracta d'observació casual. Noves tècniques de detecció genètica revelen que aus considerades monògames tenen aventures esporàdiques visitant nius aliens”.

En el mateix sentit es pronuncia l'antropòloga genetista Helen Fisher,:

*“Els homes desitgen la poliginia per escampar els seus gens, mentre que les dones ingressen en els harems per obtenir recursos i assegurar la supervivència dels seus fills. Però és important recordar que aquestes **no són motivacions conscients**”.*

Sembla doncs, que afirmar l'exclusivitat sexual és nedar contra la poderosa corrent del procés natural d'evolució, forjat al llarg de milions d'anys. Podríem dir que, igual que la resta d'espècies, som víctimes de la biologia, de la nostra genètica. Els desigs i tendències sexuals no formen part d'allò que podem elegir, sinó que es manifesten naturalment encara que la nostra cultura les reprimeixi i sancioni moralment.

En el cas de la segona pregunta plantejada, la resposta *podria ser* també que no: l'amor eròtic no implicaria exclusivitat afectiva, és a dir, es podrien estimar productivament varies persones alhora. Intentarem oferir una sèrie d'arguments al respecte.

De la mateixa manera que normalment una mare o un pare estimen tots els seus fills, o un individu estima fraternalment els seus amics, podríem en principi afirmar, que la nostra capacitat d'amar eròticament no es veu naturalment restringida a una única persona. Òbviament, al llarg de la vida podem estimar eròticament de manera successiva a diferents persones, però...hi ha algun impediment natural per tal que no ho puguem fer també simultàniament com en el cas de l'amor

fratern, matern o patern? Podem trobar fets empírics que donin suport a aquesta tesi? Podríem considerar les societats on tradicionalment es practica la poligàmia (tant la *poligínia* com la *poliàndria*) com exemples il·lustratius de la possibilitat de mantenir simultàniament relacions d'amor eròtic per part d'una mateixa persona. No obstant això, se'ns podria replicar que aquestes relacions polígames constitueixen relacions de domini pròpies de societats patriarcales en les quals l'home domina no sols una, sinó varies dones i que per tant, no poden ser considerades relacions d'amor *productiu*. En qualsevol cas, si l'objecció fos vàlida, el que està clar és que com a mínim deuen ser tan poc *productives* com les que ha generat durant molts de segles el matrimoni monogàmic tradicional d'Occident.

4.-Monogàmia i poligàmia: naturalesa i cultura

Una qüestió important que hem de dilucidar en aquest punt és la de la suposada *naturalitat* de la institució matrimonial i la família nuclear tradicional occidental monogàmica. A causa de l'endoculturització, hem naturalitzat aquesta estratègia de reproducció, l'hem assimilada com a normal i, en conseqüència, tendim a ser incapaços d'imaginar que hi hagi altres estratègies d'aparellament viables i tan (o tan poc) naturals com la pròpia. Així, és interessant analitzar que hi pot haver de natural i de cultural en allò referent als models d'aparellament conjugal, així com en les diferents maneres d'articular les relacions de parentiu amb els fills.

Comencem doncs, amb les aportacions de la feminista Evelyn Reed, segons la qual les investigacions antropològiques donarien indicis que, en fases molt antigues de la història, les relacions de parentiu no estaven estructurades ni en base al matrimoni monogàmic ni a la família que coneixem avui dia. L'esquema bàsic seria el clan matriarcal, en el qual les relacions sexuals eren lliures i no es feien distincions entre els fills d'una mare i els d'una altra a l'hora d'alimentar-los i educar-los; cada mare del clan era mare de tots els nins del clan, mentre que els homes eren concebuts com a "pares socials", és a dir es preocupaven en la mateixa mesura de tots els nins del clan; la relació sexual lliure contraposada a la monogàmia, hauria generat un esquema de parentiu més comunitari, el clan, contraposat a la família nuclear tradicional.

Semblaria doncs, que el matrimoni i la família que coneixem avui no són institucions naturals i universals, sinó un producte històric i cultural (amb una base natural) de l'ésser humà i, per tant, *modificable*. Determinats segments socials sostenen el contrari, això és, que la família tradicional és una institució natural, generadora d'una unitat indissoluble i estable, que constitueix el fonament de la societat i sense la qual seria impensable tota vida humana. D'aquesta manera

naturalitzen la família nuclear occidental, afirmant que sempre ha existit i sempre existirà, ja que segons ells, radica en les més profundes necessitats biològiques de la procreació i l'amor que senten tots els éssers humans. Però segons Reed, aquesta idea és errònia:

“L’error fonamental consisteix en identificar la necessitat natural del sexe i de la procreació que l’ésser humà comparteix amb els animals, amb les institucions socials del matrimoni i la família, que són exclusius de la humanitat. Els fenòmens biològics i els socials estan molt lluny de ser idèntics: els biològics són naturals; els socials són fets per l’home. (...) Però les institucions poden canviar. Qualsevol cosa que hagi estat feta per l’home en el transcurs de la història, un cop ha perdut la seva utilitat, pot ser modificada, refeta o totalment substituïda per l’home i per la dona”.

Així doncs, Reed considera que el matrimoni monogàmic ha de ser desnaturalitzat i vist com un producte històric i cultural humà, susceptible de modificació. El fet de tenir estructures de parentiu és natural, però la família concreta tradicional i el matrimoni en què es fonamenta són culturals. O dit en altres paraules: *per naturalesa hi ha família (en sentit ampli) humana, tot i que culturalment adopta una estructura o forma concreta.*

És evident que, si aquesta fos una estructura de parentiu i afinitat natural, no podrien donar-se models alternatius a cap població, ja que això seria un fet antinatural. Però els estudis etnogràfics realitzats pels antropòlegs socials i culturals mostren com existeixen arreu del món estructures de relació familiar prou diferents de la nostra. Així, l’antropòleg John Beattie afirma que: *“no existeix una definició general del matrimoni que abasti totes les relacions interpersonals institucionalitzades que és convenient incloure dins el concepte”.*

Podem fer una breu panoràmica d’algunes de les diverses estructures matrimonials i familiars que existeixen en el món i, d’aquesta manera observarem com allò que a nosaltres ens sembla (etnocèntricament) natural, és un producte cultural més, entre d’altres possibles.

Així doncs, el matrimoni pot ser a més a més de monògam, *polígam*, podent-se tractar de *poliàndria* (una dona amb dos o més homes) o *poligínia* (un home i dues o més dones). Dins la poligínia podem distingir també la *poligínia sororal*, en la qual un home està casat amb dues germanes, i dins la poliàndria podem parlar també de la *poliàndria adelfòmana*, en què una dona està casada amb dos germans.

Un altre tipus d’unió és el *levirat*, pròpia dels beduïns d’Aràbia i Àfrica del Nord i dels núer del Sudan, segons la qual si un home mor, la vídua pot ser casada amb el germà del mort, o fins i tot amb el fill del difunt, en cas que aquest sigui fill d’una altra esposa. El curiós d’aquest tipus de vincle és que el *levir* no es converteix en el marit de la dona, sinó que se la segueix considerant com

la esposa del marit mort i, de fet, els fills que neixin fruit del nou marit, no es consideren com si fossin d'aquest, sinó com a descendència del marit mort. Cal fer esment aquí de la distinció entre paternitat fisiològica i paternitat social, doncs veiem com per al fill d'una unió per levirat, el seu pare social o *pater* i el seu pare biològic o *gènitor* no coincideixen.

Fins i tot, encara podem trobar una altra versió més extrema d'aquest levirat, coneguda com a *matrimoni fantasmal*, segons la qual és absolutament necessari que quan un home mor abans que hagi tingut l'oportunitat de casar-se i tenir infants, el seu germà menor té la responsabilitat de "casar-se amb una esposa per a l'home mort", és a dir, casar-se amb una dona en el seu nom i en el seu favor. La dona amb qui es casa aquest germà no és considerada la seva esposa, sinó l'esposa del germà major mort, al qual potser ella no hagi vist mai. Els fills d'ella, engendrats amb el germà viu, no són considerats fills d'aquest, sinó del *pater* mort.

Retornant a la qüestió de la poligàmia, segons Beattie, tot i que la poligínia és una forma acceptada de matrimoni en moltíssimes societats, la poliàndria és molt menys usual per un doble motiu: en la majoria de les societats, el món humà ha estat o és un "món del mascle", un món patriarcal, en que l'home s'apropia la dona; per altre costat, donat que en la major part de les comunitats humanes les dones sobrepassen en nombre als homes, la poligínia compliria la funció d'assegurar que totes les dones d'una comunitat poguessin casar-se amb un home i, d'aquesta manera, estassin proveïdes d'allò materialment necessari per a sobreviure. Helen Fisher afegeix que la poliàndria no és una estratègia reproductiva eficient, sinó més bé un evident suïcidi genètic per al mascles, mentre que la poligínia seria una estratègia reproductiva secundària i oportunista, és a dir, només es produeix en determinades situacions de carència de recursos per a la dona i d'opulència per a l'home.

Una qüestió que sense dubte, des de la nostra mentalitat occidental, desperta la nostra curiositat és saber quina és la relació que estableixen entre sí les diferents esposes d'un home. Segons Beattie, aquestes relacions:

"solen ser d'amistat i cooperació. Però de vegades no ho són o és obvi que la relació és potencialment de conflicte i rivalitat. En tal situació, les dones poden sentir-se en competència per l'estima i l'atenció del marit. Els etnògrafs han proporcionat informes detallats de gelosies entre co-esposes en moltes societats polígimes d'Àfrica i d'altres parts. (...) Les possibilitats destructores de la poligínia estan reconegudes institucionalment a moltes cultures. De vegades, com succeeix entre alguns bantús meridionals, les esposes estan classificades jeràrquicament i l'esposa més antiga té un status molt més alt que les que la segueixen en antiguitat. Això tendeix a fer que la possibilitat que sorgeixin conflictes sigui menor, ja que la competència només és possible entre persones que es consideren iguals en algun sentit. Sovint es mantenen diferents dones en diferents

cases a certa distància entre elles. Gairebé sempre, cada dona té la seva casa i els estris domèstics separats. És regla estricta en la majoria de les famílies polígames que l'home ha de posar esment i repartir les seves atencions de forma equitativa i imparcial entre totes les seves esposes. Així, la inestabilitat potencial del matrimoni polígam es reconeix explícitament en la majoria de les societats en les quals es practica i freqüentment hi ha mitjans institucionalitzats per a neutralitzar-la, o al menys per a reduir-la. Si aquests no sempre serveixen es tracta d'una deficiència que comparteixen amb totes les institucions humanes.”

És a dir, que aquesta possible gelosia que pot originar-se en el si d'una estructura d'afinitat polígama, no problematitza la viabilitat d'aquest tipus d'unió. De fet, podríem establir una analogia amb les més que freqüents gelosies que neixen entre els diferents germans d'una família occidental en relació a l'atenció i estima que els dispensa la mare o el pare (els quals idealment han d'oferir el mateix amor a tots els seus fills i filles): el fet que aquestes friccions fraternals apareguin, no fa que les parelles de la nostra cultura decideixin d'engendrar més d'un sol fill per evitar-les. De la mateixa manera, les friccions aparegudes per aquesta causa dins organitzacions familiars polígames, no constitueixen un motiu per deixar de reproduir aquestes estructures. Com diu Beattie, totes les institucions humanes presenten deficiències, inclosa la monogàmia occidental.

5.- Fonament evolutiu de la monogàmia

Ara bé, perquè la monogàmia (monàndria i monogínia) és l'estratègia d'aparellament més estesa al món humà? Per què goril·les, cavalls i altres animals sempre formen harems (poligínia) i, en canvi, en els éssers humans la poligínia i la poliàndria constitueixen alternatives secundàries o excepcionals? Helen Fisher dóna alguns paràmetres per contestar aquesta pregunta:

- en primer lloc, cal recordar que la monogàmia (ni la poligàmia) no implica necessàriament fidelitat, sinó que simplement estableix una relació formal amb una altra persona a la que anomenam cònjuge. De manera esporàdica es poden produir còpules amb altres individus (consentidament o d'amagat, en funció de la cultura de la societat), i de fet, així es produeix. Per tant, el primer que cal precisar és que l'estratègia d'aparellament més estesa al món humà és la monogàmia amb episodis d'adulteri;
- en segon lloc, en la resta del món natural la monogàmia constitueix una estratègia reproductiva molt minoritària ja que només aproximadament un 3% de les espècies la practiquen. La causa d'això resideix en què, genèticament, al mascle l'hi és convenient maximitzar i diversificar les seves possibilitats reproductives, mentre que la femella obté major protecció i recursos per a ella i les seves cries com més copuladors té.

- per tant, i en tercer lloc, només quan es dona un conjunt molt específic de condicions ecològiques i biològiques que condueixen a generar una situació en la que és necessari més d'un sol individu (concretament, la mare) per a criar i surar un infant, la monogàmia esdevé l'estratègia d'aparellament adaptativa.

Així, la tesi de Fisher afirma que, tenint present que en les cries humanes la infantesa és un període perllongat, és necessari un vincle de parella estable durant el temps necessari per a fer-les viables per sí mateixes i, en conseqüència, la monogàmia convé temporalment als dos aportadors de gens pels següents motius biològics, ecològics i fisiològics:

- en el cas de la femella, els factors biològics i fisiològics són determinants, doncs gesta cries *altricials*, les quals requereixen constant esment i aliment, i com que la postura bípede requereix que dugui la seva cria en braços, resulta que si la mare cerca aliment no els pot proporcionar esment, i viceversa. A més, tampoc pot aconseguir aliment per a sí mateixa;
- les causes ecològiques són les més importants per al mascle ja que si el territori en el que habiten no conté excessius recursos alimentaris, difícilment pot formar un harem o mantenir varies femelles. En canvi, pot concentrar els seus esforços en una sola femella i la seva (la pròpia) progènie.

Ara bé, la durada de l'aparellament monogàmic vendria determinada també en funció d'aquest temps necessari per a la cria i viabilitat dins l'entorn natural i social dels fills. D'aquesta manera, la monogàmia s'estableix temporalment, no necessàriament de per vida, de manera que un cop complida la funció biològica reproductiva, probablement els cònjuges es separaran i es tornaran a aparellar amb altres individus, és a dir, hauríem de parlar de monogàmia *en sèrie*. Per tant, en un principi els vincles humans de parella s'haurien desenvolupat i fixat evolutivament per a durar només el temps necessari que requereix criar un fill dependent durant la infantesa, concretament al voltant de quatre anys, a no ser que un segon fill fos engendrat.

D'acord amb l'anterior, veiem com allò que de natural hi hauria en la monogàmia seria que: aquesta es constitueix només sota certs condicionants ecològics, fisiològics i biològics amb l'objectiu de fer viable la cria; la seva temporalitat, és a dir, existència subordinada a complir l'objectiu anteriorment exposat; la coexistència amb aparellaments esporàdics d'adulteri o promiscuïtat, això és, amb individus que no són el propi cònjuge. Sembla, per tant, que ni la fidelitat, ni la indissolubilitat formen part inherent de la monogàmia. Alhora, només quan la femella no pugui procurar-se el seu propi aliment i protecció així com per a la seva cria, serà una estratègia adaptativa.

7.- Conclusió

En definitiva, hem mostrat com ni el model de matrimoni monogàmic tradicional, ni l'estructura familiar que coneixem, ni l'articulació dels vincles de parentiu que es generen dins aquestes estructures, no són absolutament naturals, sinó fonamentalment culturals (tot i què amb una base natural): construïts per la cultura sobre la nostra natura. Ens permetrem repetir, per finalitzar aquest estudi, el que ja hem dit pàgines abans: el fet de tenir estructures de parentiu és natural, però la família concreta i el matrimoni en què es fonamenta a cada societat són culturals. O dit en altres paraules: *per naturalesa hi ha aparellament i família (en sentit ampli) humana, tot i que culturalment adopta una estructura o forma concreta.*

Així, la crítica dels nostres prejudicis culturals dipositats i transmesos en l'educació que la societat ens ha donat fa que arribem a la convicció que la qüestió amorosa no deixa de ser en cap cas gens senzilla, i que en l'àmbit de la sexualitat i l'afectivitat, en comptes d'un aparent natural i únic camí vàlid, s'obrin múltiples vies per a viure'l, entre les quals haurem d'elegir transitar arriscada però decididament aquelles que considerem que ens portaran a la tan anhelada, efímera, indeterminada, idealitzada, desconeguda, propera i alhora llunyana felicitat.